

Kysymysmorfeemien ilmaantuminen suomalaislasten kieleen

JORMA TOIVAINEN

Dan I. Slobin (1970: 197) mainitsee yhdeksi universaaliksi lapsenkielen funktioksi kysyvyyden mutta huomauttaa, että juuri suomi poikkeaa muista yes—no-kysymysten osalta: ei intonaatiota eikä (Melissa Bowermanilta saadun tiedon mukaan) muitakaan keinoja käytetä ennen kuin perin myöhään. Seuraavassa luon ensin yleiskatsauksen siihen, mitä suomesta on tässä suhteessa varhemmin esitetty. Sitten tarkastelen ongelmaa laajempien aineistojen valossa. Pohdiskelen, miten Henning Woden (1976, 1981) esittämä kysymysten ilmaantumisjärjestys pätee suomeen.

Suomessa on kaksi primaaria kysymystyyppiä, joista olen käyttänyt nimityksiä ko-kysymys ja mi-kysymys. Edellisen tuntomerkinä on kysymysliite *ko*, *kö*, ja se on sellainen vaihtoehtokysymys, johon tietävä vastaa joko tarjotulla vaihtoehdolla tai kieltäen.

Mi-kysymys on etsintäkysymys; se alkaa yleensä *mi*-aineksella, määrätapauksissa *ku*- tai *ke(ne)*-aineksella. Sille on ehdotettu muitakin nimityksiä: »jäsenkysymys» (Hakulinen—Ojanen 1976), »mi-ku-kysymys» (Terho Itkonen 1977: 18), »täydennyskysymys» (Hakanen 1978: 208; vrt. saks. *Ergänzungsfrage*), »hakukysymys» (Hakulinen—Karlsson 1979: 281); vrt. myös engl. *search question*, esim. Karttunen 1977.¹ Tehtävältään ko-kysymyksiä vastaavat myös esim. sanajärjestys- ja intonaatiokysymykset, mutta ne ovat suomessa marginaalisia. Niihin viitataan esityksen lopussa.

Suomen kielen kysymysmorfeemeja sisältyy Virittäjässä 1961 julkaisemaan suomalaisympäristössä kasvaneen Marja-tytön aineistoon, joka on iästä 1.11. Hänen vanhempiansa tallentamassa 40 minuutin nauhoitteessa oli 10 ko-kysymystä kolmesta verbistä, esim.² »[*aukasēko*]», »*lähteekö* tämä irti?

¹ Semanttisestikin naseva olisi ollut jokin *etsiä*-verbiin pohjautuva termi, esim. *etsokysymys*. Suomessa nimittäin *hakemisen* käsitepiiriin liittyy paitsi *etsiminen* myös *noutaminen*, mikä implikoi — häiritsevästi — löytymisen varmuuden.

² Aineisto on esitetty morfeemin tarkkuudella, merkinä lähin yleiskielinen allomorfi. Tarvittaessa käytetään foneettista tarkkirjoitusta hakasulkeiden kanssa. — Lauseen tähdenteisin sana on Oulun-otoksissa merkitty +illa.

äiti koira, *onko* tämä pää irti.» Mi-kysymyksiä oli yhteensä 36, joukossa kuusi sijaa: nominatiivit (esim. »*mikä* tuo on?», »[*kuka* šieltä tullē]?»), partitiivi (esim. »[*mitä* tämä òn]?»), genetiivi (esim. [*kèneḱä*], »[*keḱe* vämä on]?» = 'kenen tämä on', »[*mīḱä* kautta?]), inessiivi (esim. »[*misä* äiti se rukim pulsi òn]?»), allatiivimainen paikallissija (esim. »[*minnet* te putòt]?») ja illatiivi (esim. »[*mitä* naina puhhō. *lin* naina puhhū]» = 'Mitä Marja puhuu? Mihin Marja puhuu?'). Selitystä ks. esityksestäni 1961: 306. Yleisin oli *mikä*-kysymys; pronominin foneettinen asu vaihteli 20 esiintymässä varsin suuresti: [mikä ~ m'kä ~ kä].

Vaikka Bowerman (1973: 268—279) on koonnut yhteensä 2139 virkettä kahdelta Bostonissa asuneelta 2 vuoden ikäiseltä suomalaislapselta, ei aineistoon ole tullut kuin muutamia kysymyksiä, kaikissa *missä*-sana, esim.

(1) *Missä* auto? (Seppo 2.2).

Aika lailla toisenlaista aineistoa on saanut tallennetuksi H. D. Argoff Helsingistä kahdelta lapselta. Toinen poika Kai käytti iässä 2.2 kahdenlaisia yes—no-kysymyksiä: paitsi suffiksin *ko*-sisältäviä myös pelkkiä sanajärjestyksykysymyksiä, esim.

(2) Äiti, *luexsä* mulle kuningaskirjan?

(3) Äiti, *annat sä* rikkalapion?

Toinen poika Tuomas käytti suffiksikysymystä jo iässä 1.7:

(4) *Tuliks* kissa?,

mutta Argoff (1976: 157) selittää, että kysymysmuoto ei suomen omaksunnassa tiettävästi ilmaannu ennen kuin perin myöhään ja että tämä on ainokainen esiintymä, vaikka kyllä selvästi äännetty ja tahallinen. Tuomaan yhtä kuukautta myöhemmin leikkipuhelinkeskustelussa käyttämät ilmaukset Argoff tulkitsee kysymyksiksi, jopa intonaatiokysymyksiksi (s. 111, 173), ainakin seuraavan:

(5) Hallo [!], isi äiti kotona?

Tutkimuksessaan »Some stages in the acquisition of questions by monolingual children» Henning Wode (1976) käyttää suomen aineistoina Bowermania ja välillisesti Argoffia ja toteaa (s. 304), että suomi on esimerkki erikoisesta tilanteesta, jossa yes—no-kysymykset »are acquired neither first nor early, and they are not signalled by intonation question in the adult language». Bostonissa asuneiden lasten kielestä Wode (s. 302) huomauttaa, että ei ole tietoa, minkä verran heidän kuulemansa englanti oli vaikuttanut äidinkieleen. Ainakin Argoffin aineistossa on selviä vieraan kielen, ruotsin, jälkiä: niitä näkyy Kain puheessa (Argoff 1976: 13).

Terho Itkonen (1977) on seurannut supisuomalaisessa ympäristössä lähel-

lä Helsinkiä kasvaneen pojan Matin kielenkehitystä. Tämän suffiksitalous on karttunut ryöppyinä. Ensimmäisessä kysymysmuotojen aallossa, iässä 2.2—2.3, ilmaantuvat mi-kysymykset, jopa kolmiulotteisena paikallissijasarijana taipuen: *missä, mistä, minne*. Ajoituskriteerinä on se, että Matti on »jatkuvasti käytellyt» taivutusmuotoa. Kysymyksiä on toki esiintynyt jo varhemminkin, vaikka niissä ei ole segmentaalia osaa, vaan ne ovat eronneet toteamuslauseista »enintään intonaatioltaan» (Terho Itkonen 1977: 18—20. 24), esim.

(7) Tällä isä eikkii autolla? `tälläkö autolla isä leikkii?

Ymmärtääkseni suprasegmentaalitkaan eivät ole aina välttämättömiä: konteksti panee tulkitsemaan lapsen puhunnoksen kysymykseksi. Hajamuisiinpanoissani on Tapanilta iästä 2.3 katkelma 8:

(8) [tänne, tänne, iti] `tännekö? tännekö, isi (panen kuvan)?

Tuo tulkinta ei ole ainoa mahdollinen. Kyseessä saattaa olla esim. jonkinlainen demonstraatio, jolla lapsi tunnustelee isän suhtautumista: '(Minä panen kuvan) tänne. Isä (miten suhtaudut)?' Tässä on kuitenkin katteettoman spekuloinnin vaaraa. Siksi on hyvä Woden (1976: 261) tavoin korostaa formaalien piirteiden tärkeyttä, etenkin kun aineistoa ei ole hankittu nimenomaan tämän yksityiskohdan tutkimista silmällä pitäen. Suhteiden suffiksi-merkintä nimittäin voittaa selvyudessa sanajärjestyksenkin (Slobin 1982: 138). Sitä paitsi lapset eivät hyödynnä sanajärjystä yhtään varhemmin kuin taivutuskeinoja, esim. puolassa (Weist 1983).

Seuraava tarkastelu pohjautuu pääasiassa aineistoon, joka on hankittu puhtaasti suomenkielisiltä lapsilta kahdella tavalla. Valtaosa koostuu tuttavallisista 15 min:n keskusteluista lasten kanssa, jotka kuuluivat 25 lapsen satunaisotokseen. Näitä haastateltiin 1—25 kertaa iässä 1.0—4.4, yhteensä 200 kertaa ja n. 53 tuntia (tarkemmin ks. Toivainen 1980: 15—). Tästä Oulunotoksesta on tutkinut mi-kysymykset Raija Kangassalo, jonka painamattomista opinnäytteistä (Hautamäki 1977, Kangassalo 1980) olen ottanut taipumattomia kysymysmuotoja koskevat tiedot. Toinen aineisto on hankittu yhdeltä lapselta, Kallelta, isästä 1.6 alkaen. Joka viikko yhtenä päivänä tallensimme automaattisesti puolen tunnin välein 2 minuutin näytteen tavallisessa perheessä aamusta iltaan radiomikrofonilaitteiston avulla ilman vieraan — ja joskus ilman kotiväenkin — seuraa. Puheet ja tilanteet ovat naturalistisia.

Kun nämä aineistot asetetaan rinnan muista kielistä, esim. saksasta (Wode 1976) ja serbokroatiasta (Savić 1975), julkaistujen havaintojen kanssa (kuten taulukossa 1), ilmenee heti, että suomalaislapset omaksuvat vastaavat

JORMA TOIVAINEN

Kieli	Ikä:	1.3	1.6	1.9	2.0	2.3	2.6	2.9	3.0	3.3
Lapset										
Saksa								wie 4 warum 5 welch 9		
INGA	INT wo 2						wohin 3	was 1 wer 1	wann 6	
LARS			wo 2		wer 1 was 1	wann 4	wie 4			
Serbokroatia					kako 4 ko 10					
JASMINA	šta 1	gde 2	DA/NE	čiji 11	kakav 8	zašto 5 koji 9	koliko 7 kuda 3		kada 6	
Suomi						kuinka 4		minkäläinen 8		
OTOKSEN ENSIM- MÄINEN	mi 1	ko kuka 10		miten 4 kenen 11	kuinka 4 miksi 5		minkä (akk.) ketä		milloin 6	
		missä 2		mihin 3	minne 3 mistä millä		kenellä		ketkä	
KUUEDES		mi 1		ko missä 2		miten 4 kuka 10 mihin 3 mistä miksi 5				
KESKILAPSI				mi 1	ko missä 2		kuka 10		miten 4	
KAHDEKSASTOISTA					mi 1		missä 2 ko			
VIIMEINEN							mi 1			
KALLE			mikä 1	ko	mitä 1	mitä vasten 5	missä 2 mihin 3 kuka 10		miksi 5 miten 4 mitkä kenelle	
		1.3	1.5	1.8	1.11	2.2	2.7	2.10	3.1	3.3

TAULUKKO 1. Kysymystyyppien ilmaantumisikä kolmessa ensikielessä: saksassa (Wode 1976: 266, 286), serbokroatiassa (Savić 1975: 255) ja suomessa, jonka aineistot ovat Oulun-otoksesta (ks. Toivainen 1980: 15) sekä Kallen automaattisäättöisistä radio-mikrofonitallenteista, Kirsti Toivaisen poiminnot hänen tarkistamistaan litteroinneista. Vieraskielisten kysymyssanojen funktiot vastaavat suunnilleen samalla numerolla merkittyjä suomalaisia. Muut lyhenteet: DA/NE = yes—no. INT = intonaatiokysymys. ko = ko-kysymys. mi = mikä tai mitä. 7 = 'minkä verran'. 9 = 'kumpi' (Jasmina on kaksossisar).

kielenkeinonsa aivan samalla tavoin kuin muut. Edes otoksen viimeinen ei ole harvan seuruunkaan merkintöjen mukaan ratkaisevasti jäljessä muista.

Mainitussa tutkimuksessaan Wode (1976: 304—310) ryhmittelee segmentoitavat kysyvyyden merkit »aivan alustavasti» kolmeen vaiheeseen: 1) holo-*fraasikysymykset*, 2) *monisanakysymykset* ja 3) *sanajärjestyskysymykset*. Tämä jako ei kuvaa hyvin suomalaisaineistoa, koska lapset yksisanavaiheessa käyttävät kysymyssanoja taipumattomina: *mikä* ja *mitä* vaihtelevat vapaasti. Ne lapset, kolmannes otoksesta, jotka taivuttavat kysymyssanaa merkitsevästi haastattelutilanteessa ennen 2 vuoden ikää, käyttävät jo monisanailmauksia, jopa itse kysymyksissään, tai hyödyntävät kontekstin sallimaa poistoa, kuten iässä 1.8 Kyösti, Riikka ja Sanna käyttämällä sanaa »missä?» yksin. Muita 1-vuotiaiden esiintymiä:

- (9) missä höpö? (Kimmo 1.7)
- (10) missä, Matti? (Ulla 1.9)
- (11) missä Ipe on? (Katja 1.10)
- (12) missä kissa? (Mika 1.10)
- (13) missä on? (Maila 1.11)
- (14) mis(sä) se alkaa? (Riikka 1.11)

Radiomikrofonilla viikoittain tallennetut Kallen näytteet viittaavat samaan: iästä 1.9 esiintyy *mikä*-kysymyksiä. Kaksisanaiset kysymykset ilmestyvät yhtäaikaa *ko*-liitteisten kanssa iässä 2.1. Vähintään kolmisanaaisina rynnistävät iässä 2.6 *kuka*-, *missä*- ja jopa *mihin*-kysymykset.

Milloin suomen kysymysmorfeemit ilmaantuvat eri tehtäviin? Taulukossa 2 esitettävä suomen kysymyssanojen alustava omaksumisjärjestys pohjautuu Oulun-otoksen 25 lapsen haastatteluesiintymiin (Kangassalo 1980, Toivainen 1980, Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen materiaali), Marja-tytön tallenteeseen iästä 1.11 (esitykseni Virittäjässä 1961 ja muistiinpanoni), Matti-pojan seuraututkimukseen (Itkonen 1977), omiin hajahavaintoihini Aatto-pojan kielestä ja Kallen kielen satunnaisotosseuruuseen, Kirsti Toivaisen käsittelemään primaarimateriaaliin.

Taulukkoon merkitty viisivaiheinen järjestys eroaa Woden esittämästä kolmessa olennaisessa suhteessa: 1) Päätyyppenä on noin 3 vuoden ikään mennessä erotettavissa ainakin yhdeksän. Aineistoni sallivat lisättäväksi Woden esittämiin kategorioihin — (1) tunnistus, (2) sijainti, (4) tapa, (5) syy, (7) aika — seuraavat kategoriat: (3) kysymysliite *-ko*, (6) omistus, (8) väline ja (9) objekti. 2) Kaksi ensimmäistä kategoriaa sijainti ja tunnistus vaihtavat suomessa paikkaa. 3) Yes—no-kysymykset voidaan sijoittaa paikalleen: vaiheeseen II.

TAULUKKO 2. Kysymyssanojen ja -suffiksien ilmaantuminen tehtäväluokittain. Ylärivissä suomen aineistoista, nimittäin Oulun-otoksen 25 lapsen sekä Marjan, Matin, Aaton ja Kallen tallenteista, päätellyt vaiheet. Seuraavilla riveillä vastaavat otokset keskilapsen tai kuudennen (6.) tai ensimmäisen (1.) lapsen iät. Oikealla viisiluokkainen järjestys Woden (1976) mukaan.

I	II	III	IV	V	— VAIHEET
2.0	2.2—2.8	2.9—3.1 (6.) 2.7	3.7 (1.) 1.11	(1.) 2.2—3.4	Woden mukaan
1. TUNNISTUS					II
<i>mikä</i> ~ <i>mitä</i> a. Jaoton <i>mikä</i>					A
b. Jaollinen <i>mitä</i>					B
c. Pers <i>kuka</i>					
d. Mon. <i>mitkä</i>					
e. Pers. part. <i>ke(i)tä</i>					
f. Pers. mon. <i>ketkä</i>					
2. SIJAINTI					I
a. Olo <i>missä</i>					A
b. Muutos <i>mihin, minne, mistä</i>					B
3. VAIHTO-EHTO <i>-ko, -kö</i>					
4. TAPA <i>miten, kuinka</i>					III
5. SYY <i>miksi</i>					IV
6. OMISTUS <i>kenen kenellä kenelle</i>					—
7. AIKA <i>milloin, koska</i>					V
8. VÄLINE <i>millä</i>					—
9. OBJEKTI <i>ketä, minkä (akk.)</i>					—

1. Tunnistus

I vaiheessa, keskilapsen eli otoksen ensipuoliskon enimmäisiässä 1.11, esiintyvät differentioitumattomat mi-kysymykset *mikä* tai *mitä*. Esim. Kimmolla 1.7 oli puolessa tunnissa 9 »*mitä* täällä»-lausetta; *mikä* puuttui, mutta vastaavissa toteamuslauseissa oli molempia sijoja (»täällä juna», »setän +auto tuolla»; »autoja siellä») (Toivainen 1980: 217).

Kysymysmorfeemien ilmaantuminen suomalaislasten kieleen

II vaiheessa, keskilapsen ikään 2.8 mennessä, tuon kysymyspronominin nominatiivi ja partitiivi eriytyvät: a) *mikä* viittaa jaottomaan olioön (yksikö); b) *mitä* viittaa jaolliseen, aluksi ilmeisesti monikolliseen (aikuiskielessä-hän muoto on paitsi yksikön myös monikon partitiivi).

III vaiheessa keskilapsen iässä 2.10 rinnalle tulee persoonainen *kuka*.

V vaiheessa ensimmäisillä lapsilla alkavat esiintyä seuraavat:

d) Monikon nominatiivi *mitkä*, pronominin ainoa monikkomuoto, Kallella iässä 3.1; Mikalla ja Kyöstillä 3.4. Sitä ennen myös nominatiivi on päätenyt monikkoon, niin kuin muut tämän poikkeuksellisen sanan yksikön sijat; esim. Kyöstillä 2.3 (Toivainen 1980: 48):

(15) *mikä* +nuo on? 'mitkä nuo ovat?'

e) Persoonainen kysymyspronomini *kuka*. (Sillä on kyllä monikon paradigma, mutta monissa puhekielen muodoissa monikko on harvinainen. Niinpä *ketä* voi edustaa monikkoa *keitä*, esim. »*ketä* sit(ten tulee)?» = 'keitä sitten tulee?' [Niina 2.10].)

f) Monikon nominatiivi *ketkä* (Kyösti 3.3). Esim. »*ketkä* tytöt?» (Harri 3.9).

2. Sijainti

II vaiheessa, keskilapsen iässä 2.2 eli ainakin haastattelutilanteessa 3 kuuta myöhemmin kuin identifikaatiokysymys, ilmaantuu paikallisuuden olosijakysymys (*missä*).

III vaiheessa eli yli puoli vuotta myöhemmin, ensimmäisille lapsille vasta iässä 2.2, ilmaantuvat yhtäaikaan tulosijakysymykset *mihin* ja *minne* sekä erosisijakysymys *mistä*. Edelliset ovat aikuiskielessäkin lähes vapaassa vaihtelussa. Yksi lapsi, Kyösti-poika, käyttää katkelmassa molempia iässä 2.3 (Toivainen 1980: 220):

(16) *mihin* +tämä nousee?

(17) ja +*minne* nämä mahtuu?

Elatiivi *mistä* esiintyy yhtä taajaan kuin edelliset yhteensä, esim.

(18) +katso *mistä* minä +ajan! (Kyösti 2.3)

(19) *mistä* ne (on) tullut? (Saana 2.6).

3. Vaihtoehto

II vaiheessa, keskilapsen iässä 2.3, lapsi tulee käyttäneeksi kysymyssuffiksia *-ko*, esim.

(20) *panetko* sinä pois? 'panetko sinä myös pois (nauhurin)?' (Maila 1.11)

(21) *otetaanko* +tämä? (Leevi 2.5).

Haastattelu ei kyllä provosoi lasta itseään kyselemään; esim. Argoff 1976 käsittelee laajasti lapsen vastauksia kysymyksiin, mutta lapsen omia kysymyksiä hänellä on perin niukasti. Oulun-otoksen aineisto sisältää kuitenkin sen verran ko-liitteisiä kysymyksiä, että seuruun lapsilla paitsi yhtä on tällainen kysymys ennen 3 vuoden ikää. Kyseinen lapsi kehittyy yleensäkin kieleltään hitaasti.

Kaikkiaan näyttää siltä, että suffiksi *ko* ei poikkea muista keskeisen tarpeellisista taivutuselementeistä. Tämän morfeemin semanttinen paino on suuri: yleensä se tarvitaan kaikkiin vaihtoehtokysymyksiin. Sitä ennen ilmaantuvat vain lapsen systeemin kannalta yksimorfeemiset interrogatiivipronomininit. Koska merkitystä kannattaa sidonnainen morfeemi (*ko*), tulee kysymyssanasta väkisin kaksimorfeeminen ja siis myöhemmin omaksuttava. Oulun-otoksen mukaan kysymysliite kuitenkin tulee 12 yleisimmän taivutusmorfeemin rinnalle iässä 2.3. Spontaaniin puheeseen se ilmaantunee muutamia kuukausia varhemmin. Esim. Kallen radiomikrofoni tallensi sen jo iästä 2.1, neljä kuukautta *mikä*-kysymyksen jälkeen mutta viisi kuukautta ennen varsinaisia taipuvia pronominkysymyksiä (ks. taulukkoa 1).

4. Tapa

III vaiheessa, ennen 3 vuoden ikää, suomalaislapsilla siis on sekä tunnistus- että sijaintikysymyksissä jo kolme näkökulmaa ja hän käyntelee myös ko-kysymyksiä. Lisäksi keskilapsi, iässä 3.1 (vrt. Kangassalo 1980: 135), alkaa kysellä tekemisen tapaa: *miten*. Matti käyttää tuolloin synonyymistä *kuinkasanaa* (Itkonen 1977: 25). Tämä kohta vastaa tarkoin Woden (1976: 307) universaalia, samoin seuraava.

5. Syy

IV vaiheessa, iästä 2.3 alkaen, ensimmäiset lapset käyttävät *miksi*-kysymyksiä; keskilapsi haastattelutilanteessa iässä 3.7 (vrt. Kangassalo 1980: 123—124). Esim. (Toivainen 1980, kohdat 3.1):

(22) *miksi* tuo +pompotti? (nim. nauhurin nauha hyppi) (Kyösti 2.3; s. 220)

(23) +*miksi* se, katso otti? (Katja 2.5; s. 215)

(24) +*miksi*-sinä otit +sen pois? (Niina 2.5; s. 260)

(25) +*miksi* se paloi? (Ville 2.7; s. 293).

6. Omistus

IV vaiheeseen voidaan lukea myös genetiivin *kenen* ilmaantuminen ensimmäiselle lapselle iässä 1.11, toiselle iässä 2.1 (Virpi, 15 esiintymää). Esim. Virpi 2.1:

- (26) *kenen?*
- (27) *kenen pallo?*
- (28) *kenen pallo kenen?*
- (29) *kenen +toinen kukka kenen?*

Lauseista 28 ja 29 näkyy aikuisten hoivakysymysten syntaksi: ensimmäinen sana toistuu lopussa, myös intonaatioiltaan. — Tämä kategoria puuttuu Woden yhdistelmästä mutta on tuttu latviasta: datiivi *kam* iässä 2.1 (Rūķe-Draviņa 1963: 72).

Omistaja on usein primaaristi persoonainen, joten *kuka*-sanana genetiivi riittää lapsille varsin pitkään. *Mikä* ilmaantuu genetiivisenä³ Oulun-otokseen ensiksi analogisessa asussa *mikän*; mallina esim. *tämä : tämän*. Lauseyhteys:

- (30) *mikän* nuo jäljet on? *tämän* (Ilpo 4.4).

Rakenteeltaan edellisen kaltainen on Matin käyttämä persoonaisen pronominin genetiivi *kukan* (lauseessa 31).

- (31) *kukan* auto? 'kenen auto tuo on?' (Matti 2.2; Itkonen 1977: 17)
- (32) *minkä* kuva siin on? (Matti 2.6; Itkosen 1983 antama tieto).

Myös Matille ilmaantui persoonaton *minkä* myöhemmin kuin persoonainen genetiivi (lause 32).

V vaiheessa haltuadessiivi *kenellä* esiintyy ensi kerran lauseessa »*kenellä* tämä on ollut?» (Marko 2.9) ja samoin habitiivinen allatiivi *kenelle* Kallella iässä 3.1.

7. Aika

V vaiheessa viidelle kolmivuotiaalle Oulun-otoksen lapselle ilmaantui *milloin*-kysymyksiä, ensin Virpille iässä 3.2:

- (33) *+milloin* äiti menee taasen töihin?

Eräät muut oululaislapset, joita haastattelivat sukulaiset, käyttivät tätä ajankysymystä varhemmin, viisi jo kaksivuotiaana. (Kangassalo 1980: 139—

³ Kiinteissä sanaliitoissa, joissa *kenen* tuskin on mahdollinen, *minkä* esiintyy jo varhemmin; esim. »*minkälainen* tämä [heijastin] oli?» (Kyösti 2.8); »*minkäniminen* Lea se on?» = 'Lea, minkämerkkinen se [auto] on?' (Kirsti 2.9; Kangassalo 1980: 142).

140). Synonyyminen *koska* oli tuntematon, mutta se on merkitty Matilta iästä 2.11 (Terho Itkonen 1977: 25). — Suomen merkinnät sopivat hyvin Woden yhdistelmään.

8. Väline

V vaiheessa on hyvinkin odotettavissa välinettä peräävä *millä*-kysymys, koska tämä adessiivin funktio ilmaantuu iässä 2.4 jo keskilapselle (Toivainen 1980: 103—105). Kysymyssanaesiintymät tulevat kuitenkin myöhään ensimmäisen (iässä 2.2 ilmaantuneen) jälkeen; kaksi ensimmäistä (Toivainen 1980, kohdat 5.1.1.5):

(34) *+millä se täm-* (Marko 2.2; s. 244)

(35) *+millä ne menee?* (Mika 1.10; s. 256).

9. Objekti

II vaiheen partitiivista kysymyssanaa *mitä* on käsitelty edellä kohdassa I. Myöhemmin sen käyttö moninaistuu vastaavan suurtaajuisen sijan tapaan. *Mitä* voi tähdätä paitsi objektiin myös esim. predikaatiiviin. Kysymyssana kytkeytyykin tiiviisti partitiivin kehitykseen, joka taas vaatii tämänkertaista aihetta laajempia erittelypuitteita.

V vaiheeseen kuuluu suomen päätteellisen yksikön akkusatiivin esiintyminen. Koska se on päätteeltään identtinen genetiivin kanssa, on odotettavissa *minkä*-akkusatiivin sijasta analoginen *mikän* (vrt. kohtaan 6). Niinpä Ilpo 2.7 onkin sanonut:

(36) *mikän +sahaa tämä?*

Sama asu esiintyy myös Markolla 2.10 (Toivainen 1980: 253 kohta 7).

Persoonaisen *kuka* sanan akkusatiivia ei aineistossa ole. Partitiivi *ketä* esiintyy objektin paikalla Kangassalon (1980: 96) mukaan vain kerran (lausessa 35) ja muissa tehtävissä kuudesti iässä 2.10—3.7 (vrt. kohtaan 1e). Nämä rinnastuvat *mitä*-muodon ja partitiivin käyttöön.

(37) *+ketä tuo hoitaa lääkäri?* (Ville 2.7).

Edellä lueteltuja funktoita ilmaisee joko *mi-* tai *ku-*alkuisen interrogatiivipronominivartalon yhteydessä sijapäätte, joka useimmiten kuuluu myös elävään taivutusparadigmaan (ks. taulukkoa 3). Kysymyspronomeineissa esiintyvät paikallissijat ilmaantuvat yleensä ensiksi demonstratiivivartaloihin. Niitä ovat inessiivi (esim. *tässä* keskilapsen iässä 2.1), allatiivin lokaalista käyttöä vastaava demonstratiivien suffiksi (esim. *sinne* iässä 2.1) ja elatiivi (esim. *tuosta* iässä 2.5). Illatiivin päätte liittyy morfofonologisista syistä (ks. Toivainen 1980: 113) ensin substantiiveihin, iässä 1.11; demonstratiiveihin se liittyy vasta iässä 2.5 (esim. *tähän*).

Kysymysmorfeemien ilmaantuminen suomalaislasten kieleen

TAULUKKO 3. Sijapäätteisten kysymyssanojen ilmaantuminen. Vastavien sijojen esiintyminen demonstratiiveissa ja nomineissa (Toivainen 1980). Ikäluvut viittaavat Oulunotoksen lapsiin seuraavassa järjestyksessä: kuudes—keskilapsi—kahdeksastoista (sulkeissa kuitenkin ensimmäinen). Keskilapsen ikäluku on lisäksi lihavoitu.

Kysymysmuodon		Sija	Ilmaantumisikä	
vaihe ja ikä	vartalo + suffiksi		demonstratiiveihin	nomineihin
II 1.10—2.2—2.6	mi+tä mi+ssä	partitiivi inessiivi	1.9— 2.1 —2.2	1.8— 1.11 —2.2 2.1—2.3—2.7
III 2.7 2.7	mi+hin mi+nne	illatiivi	2.2— 2.5 —3.9 1.9—2.1—2.4	1.8— 1.11 —2.4
2.7. 2.8— 3.1	mi+stä mi+te+n	allatiivi (lokaalinen) elatiivi (instruktiivi)	2.2— 2.5 —2.7	2.2—2.7 2.4—2.8—3.4
IV 2.9—3.7 (1.11)	mi+ksi kene+n	translatiivi genetiivi		3.8 1.10— 2.2 —2.4
V (2.2)	mi+llä	adessiivi (väline)		1.11— 2.4
(2.7)	mi+n+kä	akkusatiivi		2.0—2.2—2.7
(3.1)	kene+lle	allatiivi (haltuun)		2.1— 2.9
(3.1)	mi+t+kä	nominatiivi (monikko)		21.— 2.4 —2.9

Muut paradigmaattiset sijat ilmestyvät yleensä ensin substantiiveihin: partitiivi iässä 1.11, *n*-päätteiset genetiivi ja akkusatiivi iässä 2.2. Paradigman kannalta marginaalinen on instruktiivi; sitä semanttisesti vastaava mutta muodostukseltaan poikkeava *miten* sen sijaan ilmaantuu jo iässä 2.9. Translatiivi ilmaisee substantiivissa tavallisesti roolia, mutta kysymyssana *miksi* on kausaalinen, kun se ilmestyy lapsille keskilapsen iässä 3.7.

Entä sanajärjestys- ja intonaatiokysymykset? Suomen sanajärjestys on vakaa vaikka ei jäykkä. Suffiksikieli sallii poikkeamat esim. kysymyslauseen järjestyksestä. Silti tajuumme lauseen kysymykseksi ja pidämme sitä jopa grammaattisena; erikoisuus vain viestii epäröintiä kysyvyyden suhteen, esim.

(38) minä *otanko?* 'minä otan (matosta kiinni) vai mitä?' (Maila 2.5)

Normaalisti on *ko*-liitteellinen lauseke ensimmäisenä lauseessa.

Sama koskee mi-kysymyksiä: esimerkki poikkeamasta, jossa kysymyspro-nomini ei ole alussa:

(39) Haastattelija: Oletko sinä käynyt ulkona tänään?

Riikka (1.8): olen. +Riikka on käynyt *missä*?

Puhtaalta sanajärjestyskysymykseltä vaikuttaa Mikan 2.4 käyttämä puhe-kielen mukainen tiedustelu:

(40) paljon tuo maksaa? 'mitä tuo maksaa?'

mutta kyseessä ei ole kysymystransformaatio lauseesta »tuo maksaa paljon», vaikka sen synonyymi (41) on muodoltaan ko-kysymys:

(41) *paljonko* tuo maksaa? 'id. ac 40'.

Lähinnä saattoilmiö on suomessa myös intonaatio. Antti Iivonen (1978: 52) päätyy toteamaan aikuiskielestä, että suomessa ei ole vartavastista kysymysintonaation kaavaa, joka osoittaisi pelkästään kysyvyyttä. Siksi voi olla spekulointia se, että on kuulevinaan suomalaisen pikkulapsen puheesta joitakin merkitseviä intonaationkulkuja.

Varovainen saa olla toiskielistenkin suhteen; niinpä Crystal (1979: 41) epäilee yleisesti prosodiikan ja lapsen muun käyttäytymisen tarkkaa vastaa-vuutta. Ensimmäisen ikävuoden loppupuoliskolla voi jokelluksesta tosin jo tunnistaa kysymyksen, vastustuksen ja myönnön intonaatiot, mutta tuottu-ville lyhyille äännesekvensseille ei voi määrittää merkitystä eikä foneemira-kennettä (Lenneberg 1967: 279).

On todennäköistä, että edellä esitetty ilmaantumisjärjestys ei kuvaa pelkäs-tään kielenomaksuntaa eikä Wodenkaan yleisempi esitys vain kielen univer-saaleja. Tilanteisiin on voinut olla suuri vaikutus yhteisön lapsenkasvatusta-voilla ja -käytännöillä, jotka vain välillisesti liittyvät kieleen. Edes suurilla populaatioilla ei päästäne yksityiskohtaisen tarkkaan omaksumisjärjestyk-seen. edellä käytetty aineisto ei riitä V vaiheen pientaajuisten tyyppien tark-kaan ajoitukseen mutta antaa viitteet muotojen karkeasta ilmaantumisjärjes-tyksestä haastattelukonteksteissa.

Joitakin seikkoja voidaan päätellä jo saatavissa olleista otoksista. Yksi-vuotias suomalaislapsi alkaa käytellä kysymysmorfeemia, joka aluksi ei si-sällä erityistä suffiksia. Silti sanasta on selvästi tajuttavissa kysymysten ylei-sin perusfunktio: viestimispyyntö. Äänneasu viittaa *mikä*- tai *mitä*-pronomi-niin, ja sen avulla lapsi pyytäneee aikuista tunnistamaan tai nimeämään ha-vaintopiiristä jonkin kohteen.

Toisin kuin eräissä muissa kielissä suomen paikankysymys (*missä*) taju-taan helposti varhain kaksimorfeemiseksi, koska inessiivi ilmaantuu de-

monstratiiveihin keskilapselle iässä 2.0 ja keskipuoliskolle (75%:lle) jo viimeistään iässä 2.2 (Toivainen 1980: 105—106) ja koska vartalo on käytössä ennemmin.

Kun suffiksien käyttö alkua vakiintuu, ilmestyy myös ko-kysymys (keskilapselle iässä 2.3). Näin ei vaihtoehtokysymyksiksi tarvitse kauan arvailla intonaationkulultaan tai sanajärjestykseltään poikkeavia lausahduksia. Konteksti tietenkin sallii jopa tuntomerkitsemättömät ilmaukset aivan niin kuin aikuiskielessäkin, mutta kyseessä ovat erityistapaukset.

Suffiksit mahdollistavat paitsi varhaisen vaihtoehtokysymysten viljelyn myös monien merkitysvaihteiden kytkemisen interrogatiivipronomineihin. Seuraavassa vaiheessa paikallissijat karttavat tulosijoilla (*mihin, minne*) ja jopa erosijalla *mistä*. Niin ikään tavankysymykset (*miten*) alkavat esiintyä keskipuoliskolla.

Joillakin kolmivuotiailla sijajärjestelmä moninaistuu nopeasti, myös persoonaisen kysymyspronominin *kuka* osalta. Silloin voidaan kysyä syytä (*miksi, mitä varten*), omistusta (*kenen*), hallussaoloa (*kenellä, kenelle*), aikaa (*milloin, koska*), välinettä (*millä*) ja kohdetta (*ketä, minkä*).

LÄHTEET

- ARGOFF, H. D. 1976: The acquisition of Finnish inflectional morphology. Painamaton väitöskirja. University of California, Berkeley.
- BOWERMAN, MELISSA 1973: Early syntactic development. A cross-linguistic study with special reference to Finnish. Cambridge University Press, Cambridge.
- CRYSTAL, DAVID 1979: Prosodic development. — Paul Fletcher—Michael Garman (toim.), Language acquisition. Studies in first language development. Cambridge University Press, Cambridge.
- HAKANEN, AIMO 1978: Nalle Puhin kysymykset. — Rakenteita: juhla-kirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- HAKULINEN, AULI ja KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI ja OJANEN, JUSSI 1976: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. SKS, Helsinki.
- HAUTAMÄKI, RAIIJA 1977: Kysyvyyden ilmaantuminen oululaislasten kieleen. Konekirjoite. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- IIVONEN, ANTTI 1978: Is there interrogative intonation in Finnish. — Gårding, Bruce & Bannert (toim.), Nordic prosody: papers from a symposium (Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund 13) s. 43—53. Malmberg & Hadding, Lund.
- 1980: Suomen kysymyslauseiden prosodiikan määräytyvyydestä. — Osmo Ikola (toim.), Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum VI s. 101—107. Suomen Kielen Seura, Turku.
- ITKONEN, TERHO 1977: Lapsen kielenoppiminen. — Korhonen—Mäkinen—Rikama, Lukion äidinkieli 3 (myös erip.: Opuscula instituti linguae Fennicae, Universitas Helsingiensis 58).
- KANGASSALO, RAIIJA 1980: Havaintoja oululaislasten hakukysymyksistä. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- KARJALAINEN, MERJA 1979: Lapsenkielen genetiivi. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

- KARTTUNEN, LAURI 1977: Syntax and semantics of questions. — *Linguistics and Philosophy* 1: 3—44.
- LENNEBERG, E. H. 1967: *Biological foundations of language*. Wiley, New York.
- Nykysuomen sanakirja. Porvoo 1951—61.
- RÜKE-DRAVINA, VELTA 1963: Zur Sprachenentwicklung bei Kleinkindern 1: Syntax (Beitrag auf der Grundlage lettischen Sprachmaterials). *Slaviska och baltiska studier* 6. Slaviska institutionen vid Lunds universitet. Lund.
- SAVIĆ, SVENKA 1975: Aspects of adult-child communication: the problem of question acquisition. — *Journal of Child Language* 2: 251—260.
- SLOBIN, DAN I. 1970: Universals of grammatical development in children. — Giovanni B. Flores d'Arcais—W. J. M. Levelt (toim.), *Advances in psycholinguistics*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam.
- 1982: Universal and particular in the acquisition of language. — L. R. Gleitman—E. Wanner (toim.), *Language acquisition: state of the art*. Cambridge University Press, Cambridge.
- TOIVAINEN, JORMA 1961: Lastenkieli ja äidinkieli. — *Vir.* 65 s. 305—310.
- 1980: Inflected affixes used by Finnish-speaking children aged 1—3 years. SKS, Helsinki.
- WEIST, RICHARD M. 1983: The word order myth. — *Journal of Child Language* 10 s. 97—106.
- WODE, HENNING 1976: Some stages in the acquisition of questions by monolingual children. — *Word* 27 s. 261—310.
- 1981: *Learning a second language 1: an integrated view of language acquisition*. Narr, Tübingen.

The acquisition of Finnish interrogative morphemes

JORMA TOIVAINEN

Wode (1981) regards it as a »linguo-cognitive» universal that the child acquires question forms in the following order: 1. intonation questions; 2. interrogative pronouns; 3. interrogative affixes. Since the function of Finnish intonation is only marginal and even interrogation is signalled by segmental means, one can ask whether this speech function is correspondingly delayed in the Finnish-speaking child. Statements pointing in this direction have been made by some observers (Bowerman 1973, Argoff 1976, Wode 1976, 1981, Terho Itkonen 1977). On the other hand the suffixes of an inflectional language can appear relatively early in a great many functions, as is seen in Finnish (Toivainen 1980).

Corrections are proposed to ideas concerning the acquisition of Finnish which are derived from biased material or refer to children living in a bilingual environment. More extensive data suggest that Finnish children begin to use marked interrogative forms at the same stage as children learning other languages (cf. Wode 1976).

The preliminary order of acquisition of interrogatives in Finnish presented in Table 4 is based on the following data: interviews with 25 children in Oulu (Kangassalo 1980, Toivainen 1980, material at the University of Oulu); recordings of a girl, Marja, at age 1;11 (Toivainen 1961, and primary material); a study on a boy named Matti (Itkonen 1977); the author's own observations on a boy named Aatto and samples of the speech of another boy, Kalle (primary material being studied by Kirsti Toivainen). The five-phase pattern which emerges from this material differs from that proposed by Wode in three essential respects. (1) At least nine main types can be distinguished up to the age of about 3 years, the following categories being required in addition to those previously proposed: 3. the question particle *-ko*, 6. possession, 8. instrument and 9. object. (2) The first two categories, location and identification, change places in Finnish. (3) The yes/no questions, marked by the suffix *-ko*, can be placed more accurately, in stage 11.

The median age (in Table 4) means max-

Kysymysmorfeemien ilmaantuminen suomalaislasten kieleen

I	II	III	IV	V	← STAGES
2:0	2:2—2:8	2:9—3:1 (6th) 2:7	3:7 (1st) 1:11	(1st) 2:2—3:4	Wode
1. IDENTIFICATION					II
<i>mikä</i> , <i>mitä</i> 'what'	a. Indivisible <i>mikä</i>			d. Plur. nom. <i>mitkä</i>	A
	b. Divisible <i>mitä</i>	c. Personal <i>kuka</i> 'who'		e. Pers. part. <i>ke(i)tä</i>	
				f. Pers. plur. <i>ketkä</i>	B
2. LOCATION					I
	a. Stative <i>missä</i> 'where'				A
		b. Directional <i>mihin</i> , <i>minne</i> 'where to' <i>mistä</i> 'where from'			B
3. YES/NO <i>-ko, -kö</i>					
		4. MO- DALITY <i>miten</i> , <i>kuinka</i> 'how'			III
			5. CAUS- ALITY <i>miksi</i> 'why'		IV
			6. POS- SESSION <i>kenen</i> 'whose'	<i>kenellä</i> 'who (has)' <i>kenelle</i> 'to whome'	—
				7. TIME <i>milloin, koska</i> 'when'	V
TABLE 4. Appearance of Finnish interro- gative morphemes for different functi- onal categories. Right-side column: Wode's universal 5-scale order (1976). First line: that of Finnish samples (tot. 29 children). Ages of median child, or that of 6th or 1st one when mentioned.					
				8. INSTRU- MENT <i>millä</i> 'what with'	—
				9. OBJECT <i>ketä</i> 'whome' <i>minkä</i> accus.	—

imum age for the first 50% of the children. On the »median child», see Toivainen 1980: 27.

The English version of the article will be

published in Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku, 19 (Turku 1984).